

's Nachts onder de stenen brug

Roman

Leo Perutz

Uit het Duits vertaald
en van een nawoord voorzien door
Chris Bakker

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

De pest in de Judenstadt	7
De tafel van de keizer	19
Het gesprek van de honden	32
De sarabande	45
Heinrich uit de hel	59
De ontvreemde taler	77
's Nachts onder de stenen brug	92
De ster van Wallenstein	98
De schilder Brabanzio	139
De vergeten alchemist	155
De brandewijnkruik	187
De getrouwen van de keizer	199
Het opgebrande kaarsje	219
De engel Azaël	243
Epiloog	250
Nawoord	
Wie heeft er gelijk: de schrijver of de historicus?	259

De pest in de Judenstadt

In de herfst van het jaar 1589, toen in de Praagse Judenstadt de grote kindersterfte heerste, liepen twee armzalige potsenmakers, vergrijsde mannen die zich in leven hielden door op bruiloften de gasten te vermaken, door de Belesesgasse die van de Nicolasplatz naar de joodse begraafplaats voerde.

Het werd donker. Ze waren flauw van de honger, allebei, want al twee dagen hadden ze niet veel meer gegeten dan een paar stukken brood. Het waren slechte tijden voor potsenmakers. Want in die dagen waren er, omdat Gods toorn over de onschuldige kinderen was gekomen, geen bruiloften en geen feestelijkheden in de Judenstadt.

De ene, Koppel-Bär, had een week geleden al zijn ruige vacht, waarin hij als beer verkleed zijn grappige sprongen maakte, naar geldschietter Markus Kopřivy gebracht. De ander, Jäckele-Narr, had zijn zilveren belletjes verpand. Nu bezaten ze alleen nog hun kleren en hun schoenen, en Jäckele-Narr had ook nog zijn viool, daar wilde de pandjesbaas niets voor geven.

Ze liepen langzaam, want het was nog niet helemaal donker en ze wilden niet gezien worden als ze het kerkhof opgingen. Jarenlang hadden ze met eerlijk werk het dagelijks brood en wat nodig was voor de sabbat verdiend, en nu was het zover gekomen dat ze 's nachts bij de grafstenen naar koperen munten moesten zoeken die vrome bezoekers van het kerkhof soms voor de armen achterlieten.

Toen ze aan het eind van de Belesesgasse gekomen waren en links de muur van het kerkhof zagen, bleef Jäckele-Narr staan en wees naar de deur van schoenlapper Gerson Chalel.

“Blümchen van de schoenlapper,” zei hij, “is vast en zeker nog wakker. Ik zal voor haar het lied: ‘In de maneschijn, in de maneschijn’ spelen, dan zal ze naar buiten komen en op straat dansen.”

Koppel-Bär schrok wakker uit een droom over warme radijssoep met kleine stukjes vlees erin.

“Je bent een zotskap,” bromde hij. “Ook als de Messias komt en de zieken geneest – jij blijft een zotskap. Wat kan Blümchen van de schoenlapper me schelen? Wat koop ik voor haar dansjes? Mijn hele lijf is ziek van de honger.”

“Als jij ziek bent van de honger, neem een mes, slijp het en hang je op,” zei Jäckele-Narr, en hij nam de viool van zijn rug en begon te spelen.

Maar wat hij ook speelde, het dochttertje van de schoenlapper kwam niet naar buiten. Jäckele-Narr liet de viool zakken en dacht na. Toen stak hij de straat over om door het open raam een kijkje in de werkplaats van de schoenlapper te nemen.

De werkplaats was donker en leeg, maar uit de kamer kwam een straaltje licht, en Jäckele-Narr zag de schoenmaker en zijn vrouw, ze zaten op eenvoudige krukjes tegenover elkaar en zongen de gebeden der stervenden voor hun kind Blümchen, dat ze de vorige dag hadden begraven.

“Ze is dood,” zei Jäckele-Narr. “Dan is ook de schoenlapper uit de hemel op de harde aarde gevallen. Ik heb niets en zou er toch alles voor geven als ze nog maar in leven was. Zo klein als ze was en toch was het als ik haar zag of ik de wereld in haar ogen zag. Vijf jaar was ze en nu moet ook zij de koude aarde kauwen.”

“Als de dood naar de markt gaat, koopt hij alles,” mompelde Koppel-Bär. “Niets is hem te klein, niets te gering.”

En zachtjes prevelden ze, terwijl ze verderliepen, de woorden uit de psalm van koning David voor zich uit:

“Nu je rust in de schaduw van de Almachtige kan geen onheil je overkomen. Want Hij gebiedt de hemelse geesten, en ze zullen je op je weg begeleiden, en ze zullen je op hun handen dragen, zodat geen steen je voeten stoot.”

Inmiddels was het volledig donker geworden. Aan de hemel stond tussen donkere regenwolken een bleke maan. Het was zo stil op straat, dat je het ruisen van het water van de rivier kon horen. Schroomvallig en bevreesd, alsof wat ze van plan waren tegen Gods gebod inging, liepen ze door de nauwe poort de tuin der doden in.

Het kerkhof lag in het maanlicht, zwijgend en roerloos als de geheimzinnige en duistere rivier Sam-Bathjon, waarvan de golven stilstaan op de dag des Heren. De witte en de grijze stenen stonden tegen elkaar aangeleund, alsof ze de last van hun jaren niet alleen konden dragen. De bomen strekten hun ontbladerde takken als in een smartelijke klacht uit naar de wolken in de hemel.

Jäckele-Narr liep voorop en Koppel-Bär volgde hem als zijn schaduw. Ze liepen het smalle pad tussen de jasmijnstruiken en de vlierbessen af tot ze bij de verweerde steen van rabbi Abigdor kwamen. Daar, op het graf van de grote heilige, wiens naam een licht was in de duisternis van de ballingschap, vond Jäckele-Narr een platte Mainzer pfennig en een koperen driepfennigstuk en twee Romaanse hellers. Toen liep hij verder, naar de plek waar onder een esdoorn de grafsteen van rabbi Gedalja stond, de wijdvermaarde arts.

Plotseling bleef Jäckele-Narr staan en greep de arm van zijn makker.

“Luister!” fluisterde hij. “We zijn niet alleen. Hoor je geen geritsel en geroezemoes?”

“Zotskap!” zei Koppel-Bär, die juist een verbogen Bo-

heemse groschen vond en in zijn zak gestoken had. “Zotskap! De wind jaagt de verdorde bladeren over de grond.”

“Koppel-Bär!” fluisterde Jäckele-Narr. “Zie je daar bij de muur niet iets glinsteren en schitteren?”

“Als je een zotskap bent,” bromde Koppel-Bär, “drink dan azijn en spring op je stok en melk de geitenbok, maar laat mij met rust. Wat je ziet, dat zijn de witte stenen die glanzen in het licht van de maan.”

Net op dat moment verdween de maan achter donkere wolken, en nu zag Koppel-Bär dat het niet de witte stenen waren, nee, daar vlak bij de muur van het kerkhof zweefden lichtende gestalten in de lucht, kinderen in lange witte hemdjies, hand in hand wiegend in een dans boven de verse graven. En boven hen stond, onzichtbaar voor het menselijk oog, de engel Gods, die als hoeder over hen was aangesteld.

“Moge God zich over mij ontfermen!” jammerde Koppel-Bär. “Jäckele-Narr! Zie jij wat ik zie?”

“Geloofd zij de Schepper van de wereld, hij alleen verricht wonderen,” fluisterde Jäckele-Narr. “Ik zie Blümele, het duifje, de onschuld, en de twee kinderen van mijn buurman, die zeven dagen geleden gestorven zijn, zie ik ook.”

En nu ze inzagen dat het de andere wereld was die zich aan hen openbaarde, werden ze door paniek overvallen, ze keerden om en renden, ze sprongen over de stenen en stootten zich aan takken, ze vielen en krabbelden overeind, ze renden voor hun leven en stopten niet voor ze weer buiten op straat stonden.

Pas daar keek Jäckele-Narr naar zijn makker om.

“Koppel-Bär,” vroeg hij tandenklapperend, “leef je nog en ben je daar?”

“Ik leef en prijs mijn Schepper,” klonk Koppel-Bärs stem in het donker. “Waarlijk, de hand van de dood heeft me aangeraakt.”

En aan het feit dat ze beiden in leven waren gebleven herkenden ze de wil van God, dat ze getuigenis moesten afleggen van wat ze gezien hadden.

Een tijdje stonden ze nog in het donker te fluisteren, toen begaven ze zich naar het huis van de verborgen koning, de hoge rabbi, die de taal van de doden verstond, die de stemmen uit de diepte hoorde en die de vreeswekkende tekenen Gods vermocht te duiden.

Hij zat in zijn kamer over het Boek der Geheimen gebogen dat Indraraba of Grote Vergadering genoemd wordt. Verzonken in de onmetelijkheid van de getallen, de tekens en de werkende machten, hoorde hij de voetstappen van de binnenkomers niet, en pas toen ze hem groetten: “Vrede zij het heilig licht!” keerde zijn ziel uit de geestvervoering naar de aardse wereld terug.

En nu de ogen van de hoge rabbi op hen gericht waren, begonnen beiden te spreken, ze riepen God aan en prezen zijn macht, en Jäckele-Narr beschreef buiten adem en met een stortvloed van woorden hoe het lispelen en fluisteren, het flonkeren en lichten tussen de vlierbessen van het kerkhof hem aan het schrikken had gemaakt, wat hij tegen Koppel-Bär gezegd had en wat hij als antwoord had gekregen, en dat ze daarna, toen de maan achter de wolken verdween, de schimmen van de dode kinderen ontwaard hadden, die in een reidans van geesten boven de graven zweefden.

De hoge rabbi, die in de donkere nachten de tweeëndertig verborgen wegen van de wijsheid had afgelegd en in een magische metamorfose door de zeven poorten van de kennis was gegaan – de hoge rabbi verstond het teken van God. Hij wist nu dat er in de straten van de Judenstadt een zondaar leefde die in zijn verborgenheid steeds weer opnieuw zondigde, elke dag weer. En door deze zondaar was het

grote sterven over de stad gekomen, en door deze zondaar vonden de zielen van de kinderen geen rust in hun graf.

Zwijgend keek de hoge rabbi voor zich uit. Toen stond hij op en verliet de kamer, en toen hij terugkwam had hij in zijn rechterhand een kom gortepap en twee matses en in zijn linker een schaal van gedreven zilver met gekruide appelmoes, de zoete spijs van het paasfeest.

“Tast toe en eet,” zei hij en wees op de gortepap en de matses. “En als jullie genoeg hebben, neem dan deze schaal met zoete spijs en ga terug naar de graven van de kinderen.”

Ze schrokken toen ze hoorden dat ze voor de tweede keer naar het kerkhof moesten. Maar de hoge rabbi vervolgde:

“Vrees niet. Hij door wiens woord de wereld is geworden, heeft de macht over de levenden en de doden, en alleen zijn raadsbesluit geldt. Jullie zullen bij de graven zitten en wachten tot een van de kinderen jullie nadert en van de zoete spijs wil proeven, want de geesten van de gestorvenen zijn het aardse voedsel nog niet vergeten. Maar jullie pakken met beide handen de zoom van het gewaad van het kind en vragen in naam van Hem die het begin is en het einde, omwille van welke zonden het grote sterven over deze stad gekomen is.”

En hij sprak over hen de woorden van de priesterzegen uit. Toen week de angst van hen, en ze stonden op en gingen, vastbesloten het gebod van de hoge rabbi te gehoorzamen.

Ze zaten tussen de graven tegen de muur van het kerkhof geleund, en voor hen op de vochtige aarde stond de schaal met de gekruide appelmoes. Rondom hen heerste stilte en diepe duisternis, geen grashalm bewoog, geen sprankje licht kwam van de dichtbewolkte hemel. En terwijl ze wachtten overviel hen weer die angst, en Koppel-Bär begon tegen zichzelf te praten, want hij kon de stilte niet langer verdragen.

“Ik wou dat ik een klein beetje licht had,” zei hij. “Ik wil hier niet graag in het donker zitten. Het moet vandaag vollemaan zijn, maar ik zie hem niet, er heeft zeker een haan gekraaid, en de maan is ervandoor. Nu kun je beter thuis achter de kachel zitten. Uit de grond trekt een kou op, die kruipt in mijn jas, die kou is mijn vijand. Jäckele-Narr, heb jij het ook koud, ik zie dat je bibbert. Hier onder de grond zijn honderden kamers, allemaal goed gebouwd, ze hebben geen ramen en geen deuren. De kou kan er niet in en de honger ook niet, moeten allebei buiten blijven, moeten met elkaar de tijd verdrijven. Jong en oud, arm en rijk, onder de grond zijn ze allemaal gelijk...”

Hij verstomde, het laatste woord bleef in zijn keel steken, want voor hem stond, door wit licht omgeven, het kind van de schoenlapper, Blümchen, die de zilveren schaal in haar handen hield.

“Blümchen!” zei Jäckele-Narr met verstikte stem. “Ach, dat je moest gaan! Ken je me nog? Ik ben Jäckele-Narr en naast me zit Koppel-Bär. Weet je nog hoe je sprong en dans-te als ik op straat op mijn viool speelde? En hoe je lachte als Koppel-Bär op handen en voeten liep en grappen maakte?”

“Dat is allemaal,” zei het kind met een vreemde stem, “dat is allemaal voorbij en dat was toen. Maar nu ben ik in de waarheid en in de eeuwigheid, die maat noch doel heeft.”

De zilveren schaal gleed op de grond, en het kind draaide zich om en wilde terug naar haar kameraden. Toen herinnerde Jäckele-Narr zich de opdracht die hen hierheen gebracht had. Hij hield het kind bij de zoom van haar hemdje vast en liet niet los en riep:

“In naam van Hem die het begin is en het einde bezweer ik je: zeg en beken omwille van welke zonde het grote sterven over deze stad is gekomen.”

Even bleef het stil, het kind verroerde zich niet en keek

het duister in, naar waar boven de graven, onzichtbaar voor het oog van de levenden, de engel Gods stond, de hoeder der zielen. Toen zei het:

“De engel Gods heeft gesproken, de dienstknecht van de Heer heeft gezegd: ‘Het is geschied omwille van de zonde Moabs die iemand onder jullie begaan heeft. En Hij, de Eeuwige, heeft het gezien, en Hij, de Eeuwige, zal jullie vernietigen zoals Hij Moab vernietigd heeft.’”

Toen liet Jäckele-Narr de zoom van het hemdje los. En het kind zweefde weg alsof het door de wind werd voortgedreven en haar glans en haar licht gingen verloren achter de donkere schaduwen van de vlierbessen.

De twee, Jäckele-Narr en Koppel-Bär, verlieten het kerkhof en gingen naar het huis van de hoge rabbi en brachten hem de woorden over die ze gehoord hadden.

Bij het eerste ochtendgloren stuurde de hoge rabbi zijn boodschappers van deur tot deur. Hij riep de gemeente op naar Gods huis te komen, en ze kwamen in groten getale, mannen en vrouwen, en niemand bleef weg. En toen ze er allemaal waren, beklom hij de drie stenen treden, en onder zijn mantel droeg hij de witte doodskleren, en boven zijn hoofd wapperde het vaandel waarop geschreven stond:

De Heere Zebaoth vervult met zijn heerlijkheid de hele wereld.

Toen nu alles om hem heen stil geworden was, begon de hoge rabbi te spreken. Hij zei dat er onder hen één was die in de zonde van de echtbreuk leefde, gelijk de kinderen van de vervloekte stam die God vernietigd had. En hij riep de zondares op dat ze naar voren trad en bekende en de straf op zich nam die God, de Heer, over haar zou uitspreken.

Onder de vrouwen steeg gefluister en geroezemoes op, ze keken elkaar verschrikt aan, maar geen van hen trad naar voren, geen zou de zonde Moabs begaan hebben.

Voor de tweede maal verhief de hoge rabbi zijn stem. Hij zei en verkondigde dat omwille van deze verborgen zonde de grote kindersterfte over de stad was gekomen. En hij bezwoer de zondares bij de heilige letters en de tien vreeswekkende namen van God, dat ze naar voren zou treden en bekennen, opdat er aan de nood een einde zou komen.

Maar opnieuw had de hoge rabbi tevergeefs gesproken. Zij die de zonde begaan had zweeg en wilde niet van haar pad wijken.

Toen kwam de donkere wolk van de toorn over de hoge rabbi. Hij nam de heilige rollen uit de schrijn en sprak de woorden van de grote banvloek over de zondares uit, dat ze verdorren mocht gelijk de rotsen van Gilboa, die David vervloekt heeft. Dat de aarde haar mocht aandoen wat zij Datam en Abirom aangedaan had. Dat haar naam uitgewist en haar geslacht vervloekt was in naam van de Fonkelenden en in naam van de Vlammenden en in naam van de stralende Lichten en van Zadkiël, die het Oor is en het Oog. En dat haar ziel mocht afdalen in de verschrikkingen en daar verblijven tot het einde der tijden.

Toen verliet hij het huis van God. En in de straten van de Judenstadt heerste angst en geweeklaag en radeloosheid en vertwijfeling.

Toen de hoge rabbi weer thuis in zijn kamer zat, herinnerde hij zich een dag en een voorval uit de afgelopen jaren. Destijds waren er twee slagers voor hem verschenen en hadden geklaagd dat ze die nacht alles wat van hen was waren kwijtgeraakt. Een dief was hun slagerij binnengedrongen en als een bezetene met hun bezittingen tekeergegaan. Van

het vlees had hij zo veel hij kon meegesleept, en wat er overgebleven was, was bezoedeld.

Ook toen had de hoge rabbi de gemeente bijeengeroepen en de dief gemaand om te bekennen en de schade ongedaan te maken voor zover hij daartoe in staat was. Maar omdat de dief zweeg en in het kwaad volhardde, had de hoge rabbi de banvloek over hem uitgesproken, die hem en zijn geslacht uit de gemeenschap van de kinderen Gods verdreef.

In de nacht daarop echter had er een hond voor het huis van de hoge rabbi gestaan, die lang gehuild had en niet was opgehouden met jammeren, en zo verschrikkelijk om aan te horen was zijn klagen geweest, dat de hoge rabbi de dief in hem herkende en hem van de ban onthief.

Als dus de kracht van de ban zo groot is, zei de hoge rabbi tegen zichzelf, dat zelfs een schepsel in welks donkere ziel geen licht van de kennis van God doordringt hem niet verdraagt, hoe zou het dan kunnen dat deze echtbreekster voortleeft onder de last van de vloek en niet voor mij treedt en haar zonde bekend nog voor de dag voorbij is.

Maar de uren verstreken, de nacht kwam en ging voorbij, en de hoge rabbi had vergeefs gewacht. Toen riep hij zijn zwijgende dienaar, het werk van zijn handen, die de naam Gods op de lippen droeg, en beval hem Koppel-Bär en Jäckele-Narr in de straten te zoeken, want hij had hen nodig.

En toen ze kwamen, zei hij tegen hen:

“Wanneer de dag verwaait en de schaduwen wijken, zullen jullie wederom naar het kerkhof gaan, en jij, Jäckele-Narr, zal op je viool een van de liedjes spelen die de kinderen op de dagen van het Loofhuttenfeest zingen. En de geesten van de gestorvenen zullen je horen, want ze blijven zeven dagen lang door de aardse melodieën met deze wereld verbonden. Dan komen jullie hier terug en jij, Jäckele-Narr, stopt niet met spelen. Zodra jullie deze kamer echter hebben betre-

den, moeten jullie haar meteen weer verlaten, en waak ervoor om om te kijken. Want dat wat ik verlang te doen is een geheim dat toebehoort aan de Vlammen, die ook de Tronen, de Wielen, de Machten en de Scharen genoemd worden, en jullie ogen zullen het niet aanschouwen.”

Ze gingen en volgden zijn bevel. Jäcke-Narr speelde op zijn viool de vrolijke wijsjes van het Loofhuttenfeest, en Koppel-Bär maakte zijn capriolen, en zo liepen ze tussen de graven van het kerkhof en terug door de stille straten en achter hen zweefde een licht, dat met hen de trap opliep en met hen de kamer van de hoge rabbi betrad.

Zodra ze echter de kamer verlaten hadden, sprak de hoge rabbi het verboden woord uit, dat geschreven staat in het Boek der Duisternissen, het woord dat de aarde doet beven en de rotsen ontwortelt, het woord dat de doden terugroept in het leven.

Toen stond het kind voor hem in aardse gestalte en was van vlees en bloed, en haar licht was gedooft. En ze wierp zich ter aarde en weende en smeekte en klaagde en wilde terug naar de tuin der doden.

“Ik laat je niet teruggaan naar de waarheid en naar de eeuwigheid,” zei de hoge rabbi, “en je zult opnieuw aan je aardse leven moeten beginnen, tenzij je me antwoord geeft op mijn vraag. In naam van Hem die de Enige is en de Al-Enige, in naam van Hem die was en die zal zijn, bezweer ik je: spreek en beken wie deze zonde begaan heeft omwille van wie het grote sterven over de stad gekomen is.”

Het kind richtte de blik naar de grond en schudde het hoofd.

“Wie die zonde begaan heeft,” zei het, “omwille van wie God ons tot zich riep, dat weet ik niet en ook de dienst-knecht des Heren die boven ons gesteld is, weet het niet. Dat weet er behalve God slechts één en dat bent u.”

Toen ontsnapte er een zucht aan de borst van de hoge rabbi. En hij sprak het woord dat de tover verbrak, en het kind vloog terug naar het rijk van de zielen.

De hoge rabbi verliet zijn huis en liep eenzaam door de nachtelijke straten van het getto naar beneden naar de rivier en langs de oever, voorbij de vissershutten, tot hij bij de stenen brug kwam.

Daar onder de stenen brug stond een rozenstruik, die een rode roos droeg, en aan zijn zijde groeide een rozemarijn uit de aarde, en ze hielden elkaar zo inning omstrengeld, dat de blaadjes van de roos de witte bloesem van de rozemarijn beroerden.

De hoge rabbi bukte zich en trok de rozemarijn uit de grond. Toen nam hij de ban van het hoofd van de vrouw die echtbreuk gepleegd had.

Zwarte wolken joegen langs de hemel, het bleke licht van de maan hing aan de pijlers en de bogen van de stenen brug. De hoge rabbi liep naar de oever en wierp de rozemarijn in de rivier, zodat zij wegdreef met de golven en in de ruisende diepten verdween.

In die nacht verdween de pest uit de straten van de Judenstadt.

In die nacht stierf in haar huis op de Dreibrunnenplatz de mooie Esther, de vrouw van de jood Meisl.

In die nacht schrok in zijn burcht in Praag de keizer van het Roomse Rijk, Rudolf II, met een schreeuw wakker uit zijn droom.